

שירי שלמה טנאי

בכינוסם

הרושם הראשוני של הקורא, הרושם של התעודדות ורענונות מחור דשת. טנאי מכיר בבגרותו, אך מצויין במפורש את מכלול הדברים, שהוא נוטל עמו מן הנעורים — אושרם, עומקם, ריחות הארץ, אהבת גבעות טרשים, משב רוחות, אהבות, שמחת הנעורים ושיריהם: „כל אלה ועוד רבים, שלא אדע לכנותם בשם, גטלתי עמדי, על כן אני אוהב להיות“ („ברכת עברי“). מתחזק פה גם היסוד הלאומי, ההכרה בתולדותיו של העם, שהביא אותו עד הלום, וההרגשה המיוחדת של היות יהודי — „בקע בי גל דמעות, חשף את אמיתי, לא עצב, ללא ששון, לא דין, לא רחמים, כי פעימות עזות. הנני יהודי“ („כל הטעמים“). גם הגות כללית על העולם, על חוקיו המופלאים וסודותיו, אנו מוצאים בשירים כ„קור פריניקוס“, „תנועת פלאים“, „רגע של תפארת“, „חידת אדם“, „עצמת קדומים“, „פלאים“ ועוד. שירי אהבה ופרידה מעורבים בספר בבעיות אנושיות ובמראות נוף של כרם בחורף ושל חוף הים. חזקה מאוד אהבתו של המשורר לידידיו כן הימים ההם, אותם ידידים שעמם חלפו הטובות והיפות שבחוויות נעוריו.

ספר נוסף של טנאי, קטן בהיקף פו, אך רווי מראות טבע, הופיע בראשית שנות השישים „לפני ימים חדשים“. עיקרו — תיאורים של ידי אכר, גשם בנגב, הדרך לירושלים, הרוח באילת וכדומה, ברם, אף בספר זה מדגיש טנאי את המוטיב הישן של תחושת התמורה שבחינו לעומת הימים היפים של העבר. או האמינו אנשים במור תר האדם על האבן ואילו עתה הם נכנעים לאבן הריקה, „הם האמינו בפת להם טהורה, הם האמינו בכד מים צלולים, הם האמינו בן העטים על סעודתם ובכרם סות צלולים ישתו מי אפלה ימים האמינו, כי טובים יהיו כולם, כי הם יאירו נשמות באהבה, עתה — פניהם מקשה, סביבם זרים, ומי צפים בלי אשמתי, לקרן אור, מאחרים“, ובכל זאת, על אף הזרות שבחיים אלה, ממשיך טנאי להאמין — „אבל ימים יפים יהיו תמיד“ („ימים יפים“). וימים אלה אף יחזיקו את היסוד הלאומי, שרבים סבורים, כי נחלש עם חלוף העתים. ב„עד שהגיע היום“ (1967) ממשיך טנאי במוטיבים העיקריים, שהפרו את שירתו, אך מתחזקים אלה המתייחסים לאשה ולאדמה וכן — השאיפה לקשור מחדש את היקשרים עם זכרונות העבר — „לשמוע בשורות ממכרי הישנים, שחשו בעברי ואהבוני, ועל ביתם עולים המטפסים כבדי הפרח ומביאים יקרות האדמה אל מטתם“ („צפייה אל העבר“). במקביל תופסת מקום נכבד יותר הנטייה לעריכת חשבון נפש ודין וחשבון אישי לגבי מקורו בעולם, חולשותיו, שגיאותיו כוחו ושאיפותיו. הרגשה של מלכות אהבה ויצירה מופיעה בשיר „התהוות“ — „שכחתי איך לברוא שירים, אין חיץ עוד בין קודש לבין חול. גיל ותוגה מזוגים כמו איש אלי אשה. חיים באים אלי“.

לפני כשנתיים הופיע הקובץ „שירי רים“, ובו מבחר מן הספרים היקודמים בליווי שירים חדשים. כאן הודגשו במרכזו הנושאים העיקריים, המאפיינים את שירת טנאי, וניתן היה לסקור אותם בסקירה סינאופטית: האהבה בגילוייה הרגשיים והמוחשיים; ההתבגרות והתמורות האישיות על היחס לעבר ולעתיד; יסוד המשכיות; האב כמסמל את קשר הדורות; התוגה וגווניה השונים; התהייה העצמית ונתינת דין וחשבון של הפרט כלפי עצמו; התקווה האנושית ובמי יחד תקוות האהבה; אחות רעים ולוחמים, ובמקביל לכל אלה — הטבע, עונות השנה ומראות של מקומות בארץ.

ספרו האחרון של טנאי — „ניי חושים“ — יצא לאור לא מכבר, ובו מצויים אחדים מן השירים, ששובצו בספר הקודם בליווי שירי

וורפל, ואילו סדרת שירים אחרת מוקדשת לדמויות מתוך „האדום והשחור“ לסטנדל. כאן יש, אם כן, נסיון פיוטי לעצב מחדש דמויות והלכידות, שהשפיעו על בני הדיור הקורא באותם ימים. מצד שני, בולטים מאוד שירים בעלי רוח צעירה, רעננה ושובבה, שיסוד היאהבה הבראשיתית חזק בהם ביותר. מבחינה סגנונית מורגשת אף השפעה אלטרמנית נוסח „כוכבים בחוץ“ (ראה: „אל תתחנני אל הנסויים מגשת“ לעומת — „גופך שכור. את נסוגה למען גשת“). אולם גיי לויי האהבה תמיד לובשים אופי אמיתי, נאמן לחוויות או לרגשות, שהמשורר עיקר בהם — פרידה, קרב, פגישת האוהבים, יפי הנעורות, המטפחת ועוד. לא מקרה הוא, שהספר מסתיים בנימה חזקה של תקווה ושל בטחון בעתיד טוב יותר — „ולהלך לבד באביבי חוצות ברוך כל שמחות אנוש וכל ברכות שמים, ובחדרי לשכב ליד חלון פתוח אל הוד הרקיעים במרחביה רבה. ופי חיוך צעיר אל מול ענני הרוח עינים לעצום בדומיה רבה.“

כשבע שנים חלפו עד להופעת ספר שיריו השני של טנאי — „ארץ החיים“, זהו ספר רב הקף ובו המישה מדורים עיקריים: אל היסודות, לבדי עם הערב, רואי שחור רות, המנצחים ואשדות. כבר בשיר הראשון, הפותח את הקובץ — „מצור קי מחר“ — אנו מגלים את ההבדל בין ספר זה לספר הראשון. אלה שירים שנכתבו כבר לאחר מלחמת העצמאות או על רקע אירועיה. התמימות הראשונית והבטחון בעתיד הטוב והמושלם מפנים את מקומם לדיסתכלות מבוגרת יותר, היודעת סבל ותלאה: „מחר יהיו לנו דמעות, גדולות יותר ובווערות יותר. מחר נדע אולי, עוד מצוקות, שלא ידענו כמותן עד הנה...“ אולם אין זו רק ראיית שחורות לשמה או ייאוש מדעת ללא כל נכונות להיאבק. טנאי יודע, כי יהיה עליו ועל בני דורו לברוא מחדש מלאכים מורי דרך, שיעמדו לצידם ויורו להם את המעשה הנכון ואת האמת שבעמידה נחושה מול המציאות — „אימה מול אימה, חושך מול חושך, שמחה מול שמחה, ויהיו חזקים, מלאכי חיים, מול מצוקים של שמי מון. כליה. נברא אותם טהורים. ולי עולם לא נגידם לנצח. תמיד נגיד אותם רק לשעה. ולא ימצאו אותנו ימי מחר אף לשעה חלושי שורש, שאנני פהדים. מחר נכוננו לנו מוראים גדולים, אולי, מן העבר, אמי צוני, מלאכי“. המשורר אף מוצא ניהומים ביסודות הפשוטים והשורשיים של הטבע במובנו המיידי ובימובנו הקוסמי — נלך עם הכוכבים במסילותם, אומר הוא, נלך עם היאדמה במסילתה, נסער עם רוחות הים, נלך עם השרב, עם הגשמים, עם עננים קלים, ואף נהרהר בדברי רים פשוטים כמו השמים, המים, האש: „אולי אחר כל אלה שוב נר כל דבר שלום איש אל רעהו, להיות שוב ישרים, גאים, גבוהים — לתהילה“. ועם זאת, משתמעת משירים רבים השאיפה לחזור ולחיות את מראות הילדות וניהוחם — „אני עוד אשוב ואחלה את מחלות נעורי, עוד אשוב ואפגוש את ריחות האביב שעלו אל העיר מן השחת“. יודע הוא, כי בעצם, אין שיבה לדברים שהיו ואינם. הנעורים חולפים ומפנים מקומם לעולם רב-גוני יותר, מסובך יותר וקשה להבנה — „הנעורים, סבכי הבוסר הקשים, יותרו במכאובי הלילה הכחול ובחיוכי הנעורים הנואשים... הנעורים, סבכי הבוסר הקשים יצאו והתפורו בתוך עולם גדול של יונים ונחשים“ („סבי כי הבוסר“). באורח כללי ניתן לומר, כי טנאי, שהתפכח מתמימות עולמים טבעית, עדיין קורא לעולם טוב ויפה, שבו גלויים האנשים וכנים ביחסיהם ההדדיים — „נסיר נא מפנינו את מסכות השעווה ונסתכל איש באחיו, בני האדם, רבי המעש“ („בפנים גלויות“). בחלקו האחרון של הספר מתחזק יסוד היטבע — מראות הגליל ומושבותיו, בצורת, צפייה לגשם, מטר, הררי אילת.

„כוכבי דרך“, ספר שיריו הישירי של טנאי, הופיע ב-1966.

לפני שלושים שנה נתכנסה חברת יוצרים צעירים והחליטה להוציא בצוותא קובץ ספרותי בו ירכי וו את בכורי שיריהם וסיפוריהם. ואמנם, הם הוציאו לאור את הראשון בסדרת הקבצים, שנקרא — „ילקוט הרעים“. בחוברת הראשונה נטלו חלק משה הרפז, עוזר רבין, אמיר גלבוש ובנימין גלאי וכן — המשורר הצעיר שלמה טנאי. הפואמה הקטנה פרי עטו — „ימי הביניים“ העידה כבר אז על הליכה במיטב מסורתם הפיוטית של אלטרמן ושל שלונסקי, יחד עם ראשיתו של גיי בוש הסגנון האישי — „ויחשיכו מאד אז ימי הביניים, כי לפתע חשכו, כה חשכו העיניים. רבי חמד פרחו נעורי העולם, ואין קמט שיעל בזכר יופים“. גם בשאר חוברות „ילקוט הרעים“ ממשיך טנאי להשתתף, לצידם של יוצרים נוספים כבנימין גלאי, יגאל מוסנזון, נתן שחם, ע. הלל, משה שמיר ודן בן אמוץ. מעניין לציין, כי בחוברת ג' מנתח משה שמיר את מהותם של ה„רעים“ ומצטט אחד משיריו של טנאי בקובעו — „שורות אלה — מיטב השיר הן — ואמיתו, והן גם דבריו של הדור. דורנו“.

הנה, לא מכבר יצא לאור בהוצאת „עקד“ ספר שיריו המקובצים של שלמה טנאי ובו כל ספרי הישירה שכתב במשך עשרים וחמש השנים האחרונות. ראשון שבהם — „פגישת האוהבים“ (1947), המהווה המשך ישיר לשיר „ילקוט הרעים“. בולטים כאן במיוחד כמה עניינים. מצד אחד, ההשפעה הרבה של מספרים על תוכני היצירה של יוצרים צעירים בני הדור, ובתוכם יש. טנאי, כך, למשל, מוקדש אחד השירים לדמות מתוך הספר „ארבי עם הימים של מוסה דאג“ לפרנץ

רים רבים, שלא הופיעו קודם לכן
במקובץ.

שאלת ייחודו של הספר החדש
והאחרון — להבדיל מספר השי-
רים המוכנסים — היא, איפוא,
שאלה מהותית: מהי דמותו הפיו-
טית של שלמה טנאי בשנת 1972?
האם זו דמות, המתפתחת בדיוק
לפי קווים פיוטיים, שכבר הוכרו
בעבר, או שמא מתגלות כאן נטיות
חדשות ומסתמנים הדגשים מיוחד-
דים?

בשלושת פרקי הספר — נחושים,
עדויות, הגדרות — מסתמנת נטייה
להתרכזות בשלושה תחומי כתיבה
תוך כדי צימצום הופעתם של תחו-
מים אחרים, שתפסו מקום רב יותר
בספריו הקודמים של טנאי. שירי
אהבה מובהקים ושירי נוף — ב-
מובן המצומצם של המלה — כאילו
מפנים את מקומם לעניינים אחר-
רים: שירי הגות כללית, שירי יה-
דות, מסורת ובית-אבא ושירי הגות
אישית ובחינה עצמית מחודשת.
מן התחום הראשון נזכיר את השיר
„אחיזה“, הכלול בפרק „הגדרות“
— „העץ מתחזק בשורשית, אלהים
לו — עפר האדמה. השממית נצמ-
דת בקירות, היא מתפללת ליתושים.
האדם נאחז בכל חומר — מתכות,
מחצבים וצומחים, אך אוויר לנש-
מה — ללא שורש, צימוד, אחיזה“.

התחום השני מופיע בשתי דר-
כים אופייניים — האחת, בשירים
בהם מופיע הקשר למסורת בית
אבא באורח ישיר, כמו בשיר היפה
„היהודי הזקן“ שבאחד מבתי אומר
המשורר — „היהודי הזקן שהה
והלך והותיר את אבי לגורלו וחתם
לתוך חלומו ברכת הצלה — ל-
שווא“. השיר מסתיים במלים —
„אבי מסר לי חלום“, אותו חלום
בלהות תמים שראה האב בימיו ה-
אחרונים, נמסר בלי מתום לבנו,
שלבטח יורישו לבאים אחריו. ה-
דרך השנייה היא שילוב של מוטיב
או של תמונה מסורתית בשירים,
שעניינם אחר לגמרי. כך, למשל,
בשיר האהבה „מחלפות“, הפותח
את הספר — „רגלים קלועות בחשי-
כה, לשונות לבנות נפתלות, כמו ש-
אמא פתלה לשבת מחלפות לבנות
לחלה. בחשכת רגלים קלועות, ב-
לבנת חלה קלועה, אובדות זו בתוך
זו לשונות לבנות בלי הבחן“.

לתחום השלישי שייכים, כאמור,
שירי הבחינה האישית, כגון: „דיו-
קן עצמי“, „תגובה“, „חסד“, „מגיד
עברים“, „אומדן“ — „לא אמדוד
עצמי ב,סנטי — מד קנה אדם. אמ-
דוד — בתפיחת אוב, קומת העשב,
וקף העצים. לא אשקול את משקלי
במד-הגרם, מאזני-חכמה; כי בי-
אבק, בחול ובעפר, בחלוקי הנחל או
בסלעי ההר“. בחינה זו מאמתת את
ההנחה, כי בתוך תוכו נשאר טנאי
אותו עלם-משורר, המבקש לחיות
את העולם הטבעי, האמיתי, המנותק
מן הכוזב ומן הטכניקה שבחיים.
יחסו המהותי אל הטבע אף הוא
לא השתנה. זוהי ביסודה אותה
ראייה חמימה ויפה, אשר החיים הם
שהטילו עליה את משא ההתבגרות.
זוהי בעצם אותה שאיפה שבלב ה-
מסיימת את ספר שיריו הראשון
של טנאי — „פגישת האוהבים“:
„אני רוצה לשכב ליד חלון פתוח
אל הוד הרקיעים במרחביה רבה.
עיניים צופיות בענני הרוח, פקד-
נות פקוחות בדומיה רבה“. אכף
אותה פתיחות אל הקיים ואל ה-
מתהווה בחליפות העתים והן מאפי-
שרות לנו לבטוח בהמשך יצירתו
הפיוטית של שלמה טנאי.